

tivo un proyecto vital) y presenta las tensiones propias de todo equilibrio inestable, como la que se produce entre agente y sociedad en la construcción de la identidad de aquél, que deviene gestor de recursos. La estrategia del actor, en la búsqueda de cada objetivo particular, se vertebra a partir de una situación inicial, que él define subjetivamente, y que precede a la fase crítica en la que se plantea el dilema de la elección entre objetivos. En el desarrollo del proceso pesa poderosamente el sentido que se le otorga a la acción que resuelve el dilema, conducente a una nueva definición de la situación.

De esta visión dinámica de la calidad de vida se desprenden tres sustanciosas paradojas adicionales: 1) la búsqueda de la calidad de vida a partir del consumo, comprometido con los mecanismos de reproducción del capitalismo, promueve su transformación; 2) el único imperativo en la sociedad que se está configurando es la inoperancia de todo imperativo, la única obligación es la obligación de elegir; 3) en semejante contexto, se alimentan mutuamente los procesos opuestos de semejanza y diferenciación de los individuos.

Éste es, a grandes rasgos, el organigrama abstracto con el que De Pablos, Pascual y Gómez pretenden dar cuenta de cada caso aislado. Como concluyen en sus reflexiones finales, la empresa pecu-

liarmente colectiva de la calidad de vida, propia de una sociedad compleja, ha de llevar a una sociedad aún más compleja. De ahí el que antes se definió como *feliz escollo* para la sociología, esta heterogeneidad que cada día parece más inabarcable y atestigua con mayor vehemencia la riqueza de la especie humana. Feliz escollo por esa razón: la descripción y predicción del comportamiento humano en una sociedad totalitaria resulta hartamente sencilla. Se trata, en realidad, de una ampliación de la tradicional heterogeneidad que postulan las democracias occidentales transformada por la globalización; así, en tanto respete las reglas de juego, es aceptable la apuesta por la ataraxia, es lícito desear la ausencia de deseos. Es más, todos han de recurrir a ella en cierta medida cuando la única opción es renunciar a aspiraciones irrealizables.

Seguimos embarcados en la empresa de Epicuro y tantos otros, buscando la buena vida. La de *calidad de vida* no es sino una nueva denominación, tan poco poética como la idolatría de la jerga técnica propugna, del empeño ancestral. El mismo empeño al que admiten sumarse, como ya dijimos, los responsables de este libro, del que puede llegar a escamar su irreductible optimismo de insider.

Alejandro Romero

MARIA-ÀNGELS ROQUE (dir.)

Dona i migració a la Mediterrània Occidental. Tradició, cultura i canvi social, reptes de la dona magrebina.

Barcelona: Proa/La mirada social, sèrie Mare Nostrum-ICM, 1999.

Les realitats quotidianes de les dones magrebines són encara força desconegudes. La imatge que es té d'aquest col·lectiu és simplificador i se'l relaciona sovint amb frases com, «les dones magrebines sempre han estat dominades i maltractades pels seus homes»... Aquest tòpic és un dels exemples de l'escàs coneixement

que tenim d'elles i de totes les seves diferències culturals (àrabs i berbers), generacionals, d'estrat social, de nivell d'estudis, de lloc de naixement (societat rural o societat urbana), de qualificació laboral, etc. De fet, els malentesos tampoc no han pogut corregir-se per l'important buit bibliogràfic que les envolta

al nostre país. En aquest sentit, l'obra que els presentem, dirigida per l'antropòloga Maria Àngels Roque, participa directament de la necessària reconstrucció de les dones magrebines que ens demana la mútua convivència i aconseguix acostar-nos a la seva poc coneguda realitat quotidiana.

Cal dir que queda llargament acomplert l'objectiu general del recull, que és, en paraules de la directora del llibre, mostrar com «l'emigració femenina, lluny de respondre a un patró determinat, presenta una gran diversitat de modalitats i d'adequacions». Les aportacions realitzades des de diferents disciplines, com l'antropologia, la història, la demografia o el dret, entre d'altres, acosten el lector a la complexitat sociocultural d'aquest col·lectiu i articulen una perspectiva multidisciplinària dinàmica i rica, poc habitual, si bé imprescindible per aproximar-se a aquest grup en profunditat.

Es tracta d'una compilació amb una encertada classificació temàtica que té com un dels seus màxims valors el de proporcionar al lector eines d'anàlisi per comprendre el marc genèric en què les dones s'endinsen en cas de migrar.

Per tant, són una pluralitat de treballs de diferents especialistes al voltant de la seva migració (Belarbi, Sekik), de la presència d'aquest col·lectiu de dones a Europa (Colectivo Ioé, Ramírez, Provansal, Giudici, Solé, Santos, Domingo) però és també l'explicació de com és la seva relació i dependència a les societats d'origen en un aspecte tan fonamental com és el del dret (Benradi, Ferchiou) i analitza altres aspectes com la seva participació en les esferes públiques, dins la política i els moviments socials (Yacine), o com l'islam heterodoxopopular (Roque). Simultàniament, ens acosta també la realitat d'altres cultures en clau de gènere: en la construcció social de la dona estrangera (Nash), en la seva mobilitat espacial (Juliano) i en les polítiques socials (Aubarell i Ribas).

El llibre té la qualitat de voler proporcionar una visió de conjunt d'aquestes dones magrebines que emigren cap a Europa. És per això que és de gran interès conèixer alguns aspectes de les seves societats d'origen. En aquest sentit, el text de S. Ferchiou s'endinsa en les implicacions ideològiques del Codi Familiar/Codi d'Estatut Personal (Madjala), aprovat després de la Independència, i arriba, entre d'altres conclusions, a la consideració que l'Estat de Tunísia, malgrat el seu aparent reformisme, fomenta el patriarcat per facilitar el control i l'explotació econòmica de les dones dins de l'àmbit familiar. Benradi, des de l'anàlisi del codi marroquí, mostra la discriminació envers les dones, parlant fins i tot de «família musulmana». Si bé que tots dos articles són engrescadors i, per exemple, Ferchiou fa d'altres propostes també molt interessants, com la del «feminisme d'Estat», proposo anar més enllà i plantejar que els Estats magrebins (i sobretot el marroquí) han legitimat i reforçat, amb la redacció dels codis familiars/civils que s'aproven després de les independències, un parentiu que perillava en toda la seva complexitat (patrilinialitat, patrilocalitat, endogàmia preferencial, família extensa, poligínia) amb tot el procés d'urbanització i de construcció dels nous Estats: les dones, gràcies a aquests codis jurídics, queden directament vinculades a l'esfera familiar i, per tant, la construcció de gènere segueix estant profundament relacionada amb les estructures de parentiu, tal com ho estava en període precolonial i/o colonial, i no, com altres investigadors defensaven, amb l'islam religiós (sobre aquesta segona hipòtesi, es feia difícil d'explicar el fet que les dones musulmanes filipines tinguessin una construcció de gènere diferent del d'aquestes dones musulmanes magrebines).

Un altre debat, polèmic però molt suggerent, que susciten alguns dels articles en la seva lectura és el de la patriarcal-

litat: ¿són els països del Magrib veritablement patriarcals?, ¿no és possible que aquesta interpretació constitueixi un reduccionisme de la diversitat social femenina?, ¿no pot ser el paràmetre que està determinant la distorsió i la invisibilitat dels poders i la participació de les dones dins i fora del parentiu, tant a l'àmbit públic com al privat, atès que el concepte anul·la completament el col·lectiu femení i implica una total dominació dels homes sobre les dones en tots els àmbits de la societat? En aquesta línia crítica d'aquests plantejaments trobem especialistes com S. Altorki o L. Abu-Lughod en el món arabomusulmà, i, a nivell més global, M. Strathern. Aquestes autores defensen que aquesta interpretació està distorsionant el reconeixement social del qual les dones podrien gaudir si es posessin de relleu els camps i les esferes de participació femenina a l'actualitat.

L'article de M. Nash ens situa en la via oberta per E. Said amb el seu llibre *Orientalisme* (Eumo, 1991), si bé que ho fa en l'àmbit dels mitjans de comunicació. L'objectiu és analitzar quina és la imatge de les dones estrangeres a la nostra societat i com s'articula el discurs de la construcció cultural d'aquest col·lectiu. Respondre aquesta qüestió és fonamental. La interpretació que se'ns transmet en diversos mitjans de la seva situació és unívoca i homogeneïtzadora (sovint enllaça amb la patriarcalitat mencionada) i ens allunya molt de les seves realitats quotidianes: és el fet de ser

àrab i musulmana (les dones berbers són completament invisibilitzades al discurs dominant, malgrat que formen part del 33% berber de la població algeriana i marroquina), la qual cosa és prou determinant perquè tots puguem emetre judicis de valor sobre quina és la seva situació a la societat d'origen.

D. Provansal, més a prop de les pràctiques si bé que en la línia desmitificadora que ens aportava Nash, també analitza el progressiu protagonisme social que les dones estrangeres, sobretot magrebines, tenen a França i mostra, igual que fa D. Juliano en relació amb l'heroicitat de les dones que emigren soles a d'altres països, de quina manera aquests nous ciutadans poden participar en l'Estat en què s'estableixen.

Serien molts els comentaris que es podrien fer de la resta d'articles continguts en aquest llibre per la multiplicitat de qüestions que obren a la reflexió (Belarbi, Solé, Ramírez, Yacine, Giudici...). En qualsevol cas, emfasitzar la importància d'obres com aquesta i felicitar-nos de poder gaudir d'una lectura que, a més d'il·lustrar-nos de dades fidels, ens aporta anàlisis i interpretacions de gran interès per a tots els que volem acostar-nos a les realitats de les persones megrebines o a d'altres cultures diferents que conviuen amb nosaltres.

Dra. Yolanda Aixelà
*Conservadora del Museu Etnològic
de Barcelona*